

УДК 338.43:63

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.22.4>**Грановська В.Г.**

доктор економічних наук, професор,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
(м. Херсон / м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

Кононенко Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
(м. Херсон / м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5698-5003>

Савченко В.М.

кандидат економічних наук, професор,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
(м. Херсон / м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2496-2525>

Hranovska Viktoriia, Kononenko Lesia, Savchenko Vira

Kherson State Agrarian and Economic University
(Kherson / Kropyvnytskyi)

МУЛЬТИФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МАЛИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

MULTIFUNCTIONALITY OF SMALL AGRICULTURAL ENTERPRISES: FEATURES, PROBLEMS AND PROSPECTS

У статті досліджено сутність мультифункціональності малих сільськогосподарських підприємств, ідентифіковано проблеми реалізації концепції мультифункціональності та оцінено перспективи їх розв'язання. Розглянуто мультифункціональність сільського господарства як комплексну систему. Обґрунтовано доцільність виконання сільським господарством не лише виробничих, але й суспільно значущих функцій. Проаналізовано специфіку функціонування малих сільськогосподарських підприємств у контексті досягнення Цілей сталого розвитку. Акцентовано увагу на взаємозв'язку мультифункціональності з ефективністю виробництва, кооперацією та циркулярною економікою. Визначено роль інституцій та соціальних груп у розвитку мультифункціонального сільського господарства. Доведено, що рівень обізнаності керівників та менеджерів малих сільгоспідприємств щодо концепції мультифункціональності є недостатнім. Розглянуто внутрішні суперечності системи мультифункціонального сільського господарства та підкреслено пріоритет виробництва сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, циркулярна економіка, дорадчі послуги, зелений туризм, сільські території.

The article examines the essence of multifunctionality of small agricultural enterprises, identifies the key problems that impede the implementation of this concept, and assesses the prospects for their solution. The purpose of the article is to define the essence of multifunctionality of small agricultural enterprises, to identify the problems and to assess the prospects for their development. The author substantiates that agriculture performs not only traditional production functions related to the production of food and raw materials, but also a number of socially important functions, such as preservation of cultural heritage, formation of rural landscapes, ensuring ecological balance

and promoting rural tourism. The specifics of the functioning of small agricultural enterprises in the context of achieving the Sustainable Development Goals are analyzed. Attention is focused on the close relationship between multifunctionality and increasing production efficiency, developing cooperation between agricultural producers and implementing the principles of a circular economy, which involves minimizing waste and rational use of resources. The role of various institutions and social groups in the development of multifunctional agriculture is investigated and its importance for the successful implementation of the Sustainable Development Goals in rural areas is determined. Based on a survey of managers and executives of small agricultural enterprises, in particular in Kirovohrad region, the study proved that there is a lack of awareness of the essence and potential of the multifunctionality concept. This indicates the need for outreach and awareness raising among the staff of agricultural producers. The internal contradictions that arise in the system of multifunctional agriculture, in particular conflicts between different functions, between different levels of management and between different stakeholders, are considered. The priority of agricultural production as a basic function that provides the economic basis for the development of other activities in the agricultural sector is emphasized. The necessity of active use of advisory services to solve problems related to the implementation of the concept of multifunctionality of small agricultural enterprises is substantiated.

Keywords: sustainable development goals, circular economy, agricultural extension, green tourism, rural areas.

Постановка проблеми. Дефініція сільське господарство (англійською «Agriculture») має латинське походження (ager (поле) і colo (обробляти)) і дослівно перекладається як обробіток поля. Така послідовність є закономірною, адже історично першим виникло саме землеробство. Започаткування виробництва продуктів харчування здебільшого розглядається науковцями як макроеволюційний процес переходу від стадії мисливців-збирачів до землеробів, що було пов'язано із глобальними трансформаціями: змінювався клімат, людство переходило на осілий спосіб життя, зростала щільність населення тощо [4]. Тобто на початковому етапі зародження і розвитку сільського господарства воно було однофункціональним (забезпечення продовольством) і дефініція «сільське господарство» тотожна «землеробству».

У процесі свого існування сільське господарство еволюціонувало, і на сьогодні охоплює широкий спектр видів діяльності, що є як його невід'ємною складовою (тваринництво, рослинництво, овочівництво, тощо), так і пов'язано з ним опосередковано (зелений туризм, соціальна терапія та реабілітація, зони відпочинку, парки тощо). Отже, натеper функції сільського господарських підприємств спрямовуються не лише на виробництво безпосередньо сільськогосподарської продукції (продукти харчування, корм для тварин, сировина для текстильної і шкіряної промисловості тощо), але й на розвиток сільських територій, охорону навколишнього середовища тощо. Крім того, в умовах сьогодення відбувається постійне нарощування цих функцій. Відповідно виникла концепція мультифункціональності сільського господарства [10], що підкреслює нові очікування суспільства щодо ролі сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика мультифункціональності сільського господарства активно досліджується закордонними вченими. Так, А.Дюфур, І.Мауз, Ж.Ремі, К.Бернард, Л.Добремез, А. Хавет, В. Паутенет, Дж. Пльвінадж, Е. Чакерян на підставі проведеного анкетування дослідили як реалізується концепція мультифункціональності сільського господарства у різних регіонах Франції [5]. К. Кніккель та А. Хенк у своїй праці досліджували вплив мультифункціональності сільського господарства на розвиток сільських територій [8]. К. Кніккель та В. Хедигер доводять, що використання натеper механізму, що реалізується у більшості країн і спрямовується на усунення збоїв ринку, є необхідним, але недостатнім. Адекватна компенсація неринкових вигід мультифункціонального сільського господарства та сприяння ефективному розподілу ресурсів є передумовою сталого розвитку [10]. П. Леманн, К.Шлейер, Ф. Ветцольд, Г. Вюстеманн [6], Т. Марсден, Р. Сонніно [11], Л. Ристич, Д. Деспотович та М. Димитриєвич [13] досліджують мультифункціональність сільського господарства в різних країнах.

Серед вітчизняних науковців проблематику мультифункціональності сільського господарства досліджують П. Музика, Л. Гончаренко, Д. Соломонко [1], О. Сергі-

енко [3]. Проте, віддаючи належне науковій та практичній значущості напрацьованих науковців, що присвячені питанням мультифункціональності сільського господарства, потребує подальших досліджень ця проблематика у контексті превалювання чисельності малих сільськогосподарських підприємств.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні сутності мультифункціональності малих сільськогосподарських підприємств, з'ясуванні проблем та оцінці перспектив їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на той факт, що мультифункціональність сільського господарства (multifunctionality of agriculture) існує вже багато століть, офіційно цей термін було введено лише у 1998 [12].

Сільське господарство – це значно більше, ніж просто виробництво продуктів харчування та сировини. Воно відіграє комплексну роль у суспільстві, виконуючи низку важливих функцій, що виходять за межі суто економічної діяльності. Ця багатогранність зумовлена не стільки прагненням до максимізації прибутку (рентабельність у багатьох інших секторах економіки є значно вищою), скільки широким територіальним охопленням сільськогосподарського виробництва та його суттєвим впливом на життя сільських громад і стан довкілля [9].

Специфіка сільського господарства полягає у тому, що значна частина його діяльності, хоча й є економічно витратною та у багатьох випадках не приносить прямого прибутку, має неоціненне значення для суспільства. Саме тому спостерігається тенденція до збільшення фінансування цієї сфери у країнах Глобальної Півночі, що свідчить про усвідомлення її мультифункціональної ролі та необхідності підтримки за цим напрямом.

Специфіка функціонування сільськогосподарських підприємств зумовлена низкою факторів, що відрізняють їх від підприємств інших галузей економіки. На відміну від промисловості чи сфери послуг, де основна мета – отримання прибутку, сільське господарство реалізує значно ширший спектр функцій, що безпосередньо впливають на соціальну, економічну та екологічну сфери.

Сільське господарство – це не просто галузь виробництва, а комплексна система, що забезпечує життєдіяльність людства через використання біологічних ресурсів. Воно охоплює різні методи вирощування рослин та розведення тварин з метою отримання продуктів харчування, сировини для промисловості, а також надання супутніх послуг.

У сучасних умовах малі сільськогосподарські підприємства, окрім безпосереднього виробництва сільськогосподарської продукції, виконують важливу роль у розвитку сільських територій. Їх функціонування має впливати на сталий сільський розвиток (рис. 1).

Рис. 1. Основні складові забезпечення сталого сільського розвитку

Джерело: розроблено авторами

Збалансований розвиток сільських територій та покращення соціальних умов передбачають підтримку зайнятості сільського населення, розвиток інфраструктури, збереження традиційного способу життя та сільських поселень, створення гідних умов праці, забезпечення соціальних гарантій, сприяння розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості.

Зміцнення фінансового стану та підвищення конкурентоспроможності ґрунтуються на забезпеченні високої якості та конкурентної ціни української сільськогосподарської продукції на світовому ринку, що сприяє підвищенню експортного потенціалу країни. При цьому доцільним є розвиток кооперації та реалізація переваг для суспільства циркулярної економіки [2]. Мультифункціональність сприяє підвищенню ефективності виробництва, оптимізації витрат, залученню інвестицій.

Оновлення технологічної бази, охорона та відновлення природних ресурсів передбачають впровадження сучасних технологій та інновацій у сільськогосподарське виробництво, що дозволяє підвищити продуктивність та зменшити негативний вплив на довкілля, раціональне використання земельних, водних та інших природних ресурсів, впровадження екологічно сталих методів господарювання, збереження біорізноманіття.

Інтенсивний розвиток стратегічних орієнтирів реалізується через підтримку та розвиток пріоритетних напрямів сільського господарства, таких як органічне виробництво, виробництво продукції з підвищеною доданою вартістю, розвиток зеленого туризму.

Мультифункціональність малих сільськогосподарських підприємств є важливим фактором сталого розвитку сільських територій, забезпечення продовольчої безпеки країни та збереження її природного потенціалу. Отже, концепція мультифункціональності сільського господарства тісно пов'язана з реалізацією сталого сільського розвитку. Цей зв'язок підкреслює здатність малих сільськогосподарських підприємств відігравати ключову роль у забезпеченні не тільки економічного зростання, але й соціальної згуртованості та екологічної стійкості сільських територій. Однак, для реалізації цього потенціалу мультифункціональне сільське господарство має використовувати:

- науково обґрунтовані методи ведення сільського господарства.
- враховувати екологічні та соціальні аспекти.
- забезпечувати постійне навчання та підвищення кваліфікації власників, менеджменту та працівників.
- впроваджувати інноваційні технології у виробництво, переробку та збут.
- раціонально використовувати земельні, водні, енергетичні та інші природні ресурси.
- мінімізувати відходи.
- забезпечувати збереження біорізноманіття [13].

Концепція мультифункціональності трансформує традиційне уявлення про сільське господарство, перетворюючи його на динамічну систему. Завдяки інтеграції різних видів діяльності, створюється новий тип аграрного сектору, що уможливило задоволення сучасних потреб суспільства та сприяє забезпеченню сталого розвитку сільських територій [11]. Мультифункціональне сільське господарство є передумовою сталого розвитку та позитивно впливає на розподіл та використання ресурсів [6].

Формування, еволюція та реалізація концепції мультифункціональності сільського господарства – це складний процес, що вимагає залучення широкого кола інституцій та соціальних груп, які не обмежуються виключно аграрною сферою. Для успішної реалізації принципів мультифункціональності сільського господарства є необхідним застосування комплексного підходу, що охоплює політичну, економічну, технічну та соціальну складові [5]. Натепер у більшості країн світу мультифункціональність сільського господарства відіграє ключову роль у забезпеченні реалізації Цілей сталого сільського розвитку (рис. 2)

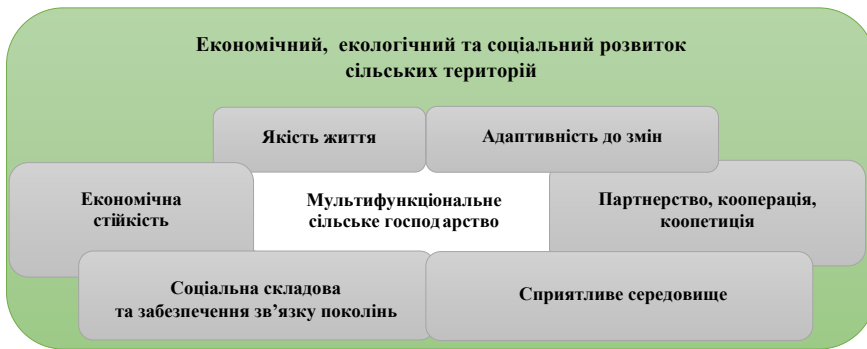

Рис. 2. Мультифункціональне сільське господарство у забезпеченні реалізації Цілей сталого сільського розвитку

Джерело: згруповано авторами на основі [5; 6; 8]

Формування сталого сільського господарства, що базується на принципах циркулярної економіки, міжгенераційній відповідальності та соціальній підтримці, є глобальною тенденцією. Концепція сталого сільського розвитку, що спрямована на узгодження економічних, екологічних та соціальних інтересів сучасних і майбутніх поколінь, набула значної актуальності у світовому масштабі, зокрема й в Україні. Проте, незважаючи на визнану науковцями та суспільством доцільність реалізації концепції мультифункціональності сільського господарства, на практиці поширення її принципів є недостатнім. Так на основі проведеного анкетування власників та менеджменту клієнтів дорадчої служби в Кіровоградській області з'ясовано, що 9% респондентів обізнані з сутністю «мультифункціональності сільського господарства» та поділяють позицію щодо доцільності її реалізації. Проте, 98% респондентів-представників малих підприємств відповіли, що їх господарства здійснюють виключно виробництво продукції зернотехнічного напрямку, не дотримуються базових принципів циркулярної економіки та ощадливого землекористування. Така ситуація є типовою в цілому для України, що негативно характеризує сучасний стан реалізації концепції мультифункціональності сільського господарства малими аграрними підприємствами.

Створення та ефективна діяльність системи мультифункціонального сільського господарства об'єктивно пов'язано з виникненням внутрішніх суперечностей, що потребують комплексного розв'язання. Ці протиріччя, властиві будь-якій складній системі, і проявляються на різних рівнях: між функціями системи та її організаційною структурою, між окремими функціональними компонентами, між різними структурними рівнями, а також у формі конфліктів між функціями та структурою на різних ієрархічних рівнях. Фундаментальною основою зазначених протиріч є конфлікт між множинними цілями системи, що є базовою характеристикою мультифункціональності.

Системний підхід до дослідження мультифункціонального сільського господарства дає можливість визначити особливості, що мають бути враховані при реалізації концепції (рис. 3).

З огляду на вищезазначене, реалізація концепції мультифункціональності сільського господарства характеризується специфічними рисами. При цьому, доцільно акцентувати увагу на тому, що незважаючи на мультиваріантність потенційних функцій сільського господарства (екологічна, соціальна, рекреаційна тощо), виробництво сільськогосподарської продукції залишається базовою, основою розвитку всіх інших [7].

Реалізація концепції мультифункціональності сільського господарства малими підприємствами ускладнено наявністю таких проблем: обмеженість фінансових ресур-

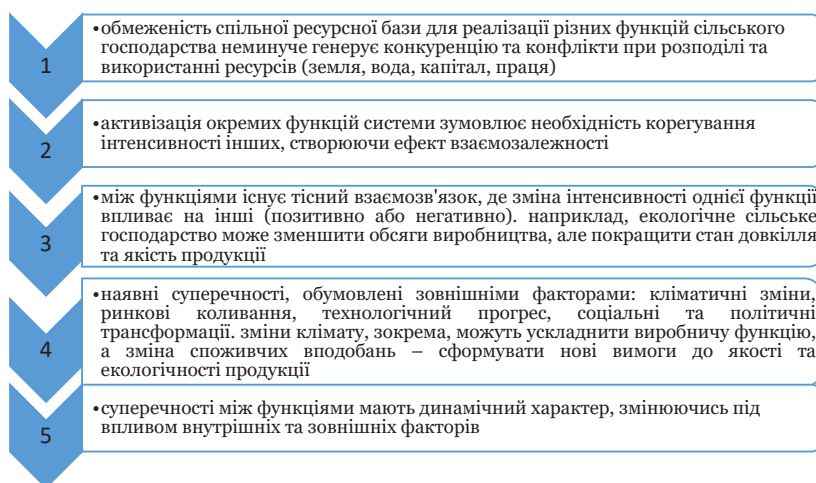

Рис. 3. Види та характер суперечностей, що виникають при реалізації концепції мультифункціональності сільського господарства

Джерело: згруповано авторами на основі [5; 6; 8]

сів, ускладненість залучення інвестицій, наявність цифрового розриву, обмеженість доступу до ринків збуту недостатність рівня технічної оснащеності, кваліфікації управлінського та виробничого персоналу тощо.

Висновки. Сучасне функціонування сільськогосподарських підприємств характеризується складністю та багатоаспектністю, що обумовлює необхідність впровадження концепції мультифункціональності. Наявність проблем та суперечливостей, особливо характерних для малих сільськогосподарських підприємств, обумовлює необхідність застосування комплексного підходу до управління процесом реалізації концепції мультифункціональності сільського господарства. Так необхідними є розробка заходів, що пов'язані із доступом до фінансових ресурсів, технологій, кваліфікованої робочої сили, розвитком інфраструктури, партнерства та кооперації, реалізації засад циркулярної економіки тощо. Реалізація цих напрямів має забезпечити реалізацію Цілей сталого сільського розвитку. Для більшості малих сільськогосподарських підприємств подолання суперечностей і проблем на цьому шляху пов'язується із дорадчими послугами.

Список використаних джерел:

1. Музика П.М., Гончаренко Л.В., Соломонко Д.О. Концепція мультифункціонального розвитку сільських територій регіону. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія: Економічні науки.* 2020. No. 22 (95). P. 10–14. DOI: <https://doi.org/10.32718/nvvet-e9502>
2. Савченко В.М., Кононенко Л.В., Карнаушенко А.С. Циркулярна економіка в умовах формування Суспільства 5.0. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка.* 2023. № 16. С. 166–174. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.22>
3. Сергієнко О. Маркетплейси як напрямок маркетингової підтримки розвитку мультифункціональних аграрних підприємств в Україні. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences.* 2024. No. 334(5). P. 288–294. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-42>
4. Asouti E., & Fuller D.Q. A contextual approach to the emergence of agriculture in Southwest Asia: reconstructing early Neolithic plant-food production. *Current Anthropology.* 2013. No. 54(3). P. 299–345.
5. Dufour A., Mauz I., Rémy J., Bernard C., Dobremez L., Havet A., Pauthenet Y., Pluvineage J., & Tchakerian E. Multifunctionality in Agriculture and its Agents: Regional Comparisons. *Sociologia Ruralis.* 2007. No. 47(4). DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2007.00444.x>

6. Hediger W., & Knickel K. Multifunctionality and Sustainability of Agriculture and Rural Areas: A Welfare Economics Perspective. *Journal of Environmental Policy & Planning*. 2009. No. 11(4), DOI: <https://doi.org/10.1080/15239080903412453>
7. Hrosul V., Kruhlova O., Mkrtchyan T., Zubkov S., & Timchenko O. Enterprise integration and formation of cluster structures in the field of food sector. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2021. No. 7(2). P. 119–140. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.02.07>
8. Knickel K., & Renting H. Methodological and Conceptual Issues in the Study of Multifunctionality and Rural Development. *Sociologia Ruralis*. 2000. No. 40(4). DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00164>
9. Kyrylov Y., Hranovska V., Savchenko V., Kononenko L., Gai O., & Kononenko S. Sustainable Rural Development in the Context of the Implementation of Digital Technologies and Nanotechnology in Education and Business. *Nanotechnology Perceptions*. 2024. Vol. 20. P. 297–323. DOI: <https://doi.org/10.62441/nano-ntp.v20iS8.25>
10. Lehmann P., Schleyer C., Wätzold F., & Wüstemann H. Promoting Multifunctionality of Agriculture: An Economic Analysis of New Approaches in Germany. *Journal of Environmental Policy & Planning*. 2009. Vol. 11. DOI: <https://doi.org/10.1080/15239080903033879>
11. Marsden T., & Sonnino R. Rural development and the regional state: Denying multifunctional agriculture in the UK. *Journal of Rural Studies*. 2008. No. 24(4), DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2008.04.001>
12. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Agricultural Policy: Monitoring and Evaluation 1998*. OECD Publishing, 1998. URL: <http://surl.li/kvprkw> (дата звернення: 29.11.2024).
13. Ristić L., Despotović D., & Dimitrijević M. Multifunctionality of agriculture as a significant factor for sustainable rural development of the Republic of Serbia. *Economic Themes*. 2020. No. 58(1). P. 17–32. DOI: <https://doi.org/10.2478/ethemes-2020-0002>

References:

1. Muzyka P. M., Honcharenko L. V., Solomonko D. O. (2020). Kontseptsiiia multifunktsionalnoho rozvytku silskykh terytorii rehionu [The concept of multifunctional development of rural areas of the region]. *Scientific Bulletin of the Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S. Z. Gzhytsky. Series: Economic Sciences*, no. 22 (95), pp. 10–14. DOI: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9502>
2. Savchenko V. M., Kononenko L. V., Karnaushenko A. S. (2023). Tsyrukuliarna ekonomika v umovakh formuvannia Suspilstva 5.0 [Circular economy in the conditions of formation of Society 5.0]. *Tavriyskyi naukovyi vestnik. Series: Economics*, vol. 16, pp. 166–174. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.22>
3. Serhiienko O. (2024). Marketpleisy yak napriamok marketynhovoï pidtrymky rozvytku multifunktsionalnykh ahrarnykh pidpryemstv v Ukraini. [Marketplaces as a direction of marketing support for the development of multifunctional agricultural enterprises in Ukraine]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, no. 334(5), pp. 288–294. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-42>
4. Asouti E., & Fuller D. Q. (2013). A contextual approach to the emergence of agriculture in Southwest Asia: reconstructing early Neolithic plant-food production. *Current Anthropology*, no. 54(3), pp. 299–345.
5. Dufour A., Mauz I., Rémy J., Bernard C., Dobremez L., Havet A., Pauthenet Y., Pluvinage J., & Tchakérian E. (2007). Multifunctionality in Agriculture and its Agents: Regional Comparisons. *Sociologia Ruralis*, no. 47(4). DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2007.00444.x>
6. Hediger W., & Knickel K. (2009). Multifunctionality and Sustainability of Agriculture and Rural Areas: A Welfare Economics Perspective. *Journal of Environmental Policy & Planning*, no. 11(4), DOI: <https://doi.org/10.1080/15239080903412453>
7. Hrosul V., Kruhlova O., Mkrtchyan T., Zubkov S., & Timchenko O. (2021). Enterprise integration and formation of cluster structures in the field of food sector. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, no. 7(2), pp. 119–140. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.02.07>
8. Knickel K., & Renting H. (2000). Methodological and Conceptual Issues in the Study of Multifunctionality and Rural Development. *Sociologia Ruralis*, no. 40(4). DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00164>
9. Kyrylov, Y., Hranovska, V., Savchenko, V., Kononenko, L., Gai, O., & Kononenko, S. (2024). Sustainable Rural Development in the Context of the Implementation of Digital Technologies and

Nanotechnology in Education and Business. *Nanotechnology Perceptions*, vol. 20, pp. 297–323. DOI: <https://doi.org/10.62441/nano-ntp.v20iS8.25>

10. Lehmann P., Schleyer C., Wätzold F., & Wüstemann H. (2009). Promoting Multifunctionality of Agriculture: An Economic Analysis of New Approaches in Germany. *Journal of Environmental Policy & Planning*, vol. 11. DOI: <https://doi.org/10.1080/15239080903033879>

11. Marsden T., & Sonnino R. (2008). Rural development and the regional state: Denying multifunctional agriculture in the UK. *Journal of Rural Studies*, no. 24(4). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2008.04.001>

12. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Agricultural Policy: Monitoring and Evaluation 1998*. OECD Publishing, 1998. Available at: <http://surl.li/kvpqkw> (accessed November 29, 2024).

13. Ristić L., Despotović D., & Dimitrijević M. (2020). Multifunctionality of agriculture as a significant factor for sustainable rural development of the Republic of Serbia. *Economic Themes*, no. 58(1), pp. 17–32. DOI: <https://doi.org/10.2478/ethemes-2020-0002>
